

1.01
Prejeto 25. 4. 2008

UDK 351.778.2(497.4 Lj.)"1941/1945"

Mojca Šorn*

Preskrba Ljubljane s hrano 1941-1945

IZVLEČEK

Glede preskrbe so se po okupaciji Ljubljančani znašli v nezavidljivem položaju. Takrat je nova državna meja od Ljubljane, ki je razpolagala le s skromnimi zalogami, odrezala njeno gospodarsko zaledje, zadnjo vez z okolico pa je mesto, preplavljeno s tisoči beguncev, izgubilo po obžičenju (februarja 1942). Oblasti so stisko ljudi poskušale reševati z različnimi ukrepi, hkrati pa so jim svetovale, naj si v boju za preživetje pomagajo tudi sami. Kljub vsemu so izolacija mesta in posledice vojne terjale racioniranje vse več osnovnih življenjskih potrebščin ter nižanje ali celo izostanke in višanje cen kontingentov le-teh. Zadnji meseci okupacije so v prestolnici tako potekali v znamenju lakote. Nezadostna prehrana se je odražala v slabem zdravstvenem stanju in visoki smrtnosti obolelih za tuberkulozo.

Ključne besede: druga svetovna vojna, Slovenija, Ljubljana, preskrba, prehrana

ABSTRACT

LJUBLJANA'S FOOD SUPPLY 1941-1945

After the occupation, the citizens of Ljubljana found themselves in a difficult situation as far as their food supply was concerned. At that time, the new state border cut off Ljubljana's economic hinterlands from the city, which only had modest reserves at its disposal, and it, overrun by thousands of refugees, lost its last remaining link with the surroundings after it had been encircled in barbed wire. The authorities attempted to alleviate the distress of the people with various measures, and at the same time they advised them to help themselves in the struggle for survival. Despite all efforts, the city's isolation and the consequences of war called for the increasingly strict rationing or even cancellation of more and more basic necessities of life, and the prices went up. Thus in the final months of the occupation, the metropolis saw starvation. Malnutrition manifested itself in poor health conditions and a high mortality of tuberculosis patients.

Key words: World War II, Slovenia, Ljubljana, food supply

Tako kot druge evropske države se je tudi Jugoslavija v drugi polovici tridesetih let 20. stoletja začela organizirano pripravljati na vojne razmere.¹ Tako imenovano vojno gospodarstvo je postalo predmet pospešenega preučevanja strokovnjakov, ki so z odredbami in zakoni poskušali že vnaprej urediti vse potrebno za čim manj moteno preskrbo prebivalstva. Kljub trudu in obljubam odgovornih Slovenija v smislu preskrbe s hrano na vojno ni bila (dobro) pripravljena, kar se je pokazalo že neposredno po okupaciji.

* Dr., asistentka z doktoratom, Inštitut za novejšo zgodovino, SI-1000 Ljubljana, Kongresni trg 1; e-mail: mojca.sorn@inz.si

¹ O preskrbi Slovenije s hrano v letih 1939-1941 v Mojca Šorn: Draginja, pomanjkanje, omejitve. Preskrba Slovenije s hrano 1939-1941. V: Prispevki za novejšo zgodovino, 2007, št. 1, str. 103-113.

V prvih tednih vojne se je v zvezi s preskrbo na italijanskem okupacijskem območju še posebno slabo pisalo Ljubljančanom. Nova državna meja (meja med Nemčijo in Italijo) je odrezala mesto od gospodarskega zaledja na severu, svoje pa so prispevale tudi posledice vojaških operacij. Ljubljančani so morali do junija 1941, ko je bil obnovljen promet in vzpostavljen stik s pokrajino, živeti od skromnih zalog. V tem času je bila kritična predvsem preskrba s kruhom: "Povpraševanje po kruhu je bilo v tistem času zelo veliko, njegova kakovost pa zelo slaba; krajevna pekarna se je odprla vsak dan ob sedmih, in to samo za kratek čas. Za hlebec kruha smo morali v vrsto že ob petih zjutraj."² Položaj v zvezi s preskrbo s kruhom je razbrati tudi iz oglasov posameznih gostiln, ki so svoje goste svarile pred nepopolno gostinsko ponudbo: "Gostilni v Zgornjem in Spodnjem Rožniku prosita cenjene goste, da naj prinesejo kruh s seboj."³ Nekoliko laže je bilo, ko je italijanska oblast junija 1941 racionirala kruh in moko, pri čemer je v veljavi ostal predvojni predpis o peki kruha iz mešane moke, ki je določal razmerje 30% : 70%; to je pomenilo, da so smeli peki kruh izdelovati iz 30% koruzne in 70% pšenične ali ržene moke.⁴ Na živilsko nakaznico je lahko posameznik poleg 7,5 kg kruha oziroma 6 kg krušne moke vsak mesec kupil še 1 kg riža.⁵ Sledilo je racioniranje maščob, sladkorja in mleka. Posameznik je na mesec lahko kupil 200 g masti, 100 g slanine, 100 g jedilnega olja in 0,7 kg sladkorja. Dojenčki do enega leta so bili upravičeni do enega litra mleka dnevno, otroci od 2 do 7 let do pol litra, otroci od 8 do 10 let do četrt litra in osebe, starejše od 60 let, bolniki in nosečnice do pol litra. Med vojno urad za razdeljevanje mleka ni mogel vedno zagotoviti teh količin, zato je obroke manjšal, večkrat pa je mleko dodelil le dojenčkom. Poleti 1941 je bila omejena tudi prodaja mesa. Ljubljančani so morali meso kupovati pri točno določenih mesarjih. Ti so morali za svoje stranke preskrbeti knjižice, v katere so vpisovali količino mesa in datum prodaje. Avgusta 1941 pa je sledila uvedba "mesnih dni"; vsak dan v tednu so smeli mesarji prodajati le točno določeno meso, vse dni v tednu so smeli prodajati drobovje, divjačino in kunčje meso. Ta raspored se je v začetku leta 1943 spremenil, saj so mesarji meso prodajali le takrat, kadar so ga dobili. Nove določbe so se zrcalile tudi v ponudbi gostinskih lokalov. Dnevni jedilnik je ponujal le meso, ki je smelo tisti dan ležati na pultu. Vendar je jedilni list v prvih letih vojne mnogokrat prikrikl stanje v kuhinji. Prebivalec Ljubljane je v svoj dnevnik zapisal: "Jedli smo prav dobre klobase in izpili liter vina. V gostilni se vse dobi, sicer mnogo stane, a dobi se šunka, telečja, svinjska pečenka, piščanci itd."⁶ Jeseni leta 1941 je bila omejena tudi prodaja krompirja. Posamezna družina je bila upravičena do nakupa 10 kg tega gomolja na teden. Nakup je bil mogoč le s posebnimi knjižicami, podobnimi kot za meso. Med

² Metod Milač: Kdo solze naše posuši. Doživetja slovenskega dijaka med drugo svetovno vojno. Celje 2003, str. 55sl.

³ Miran Pavlin: Ljubljana 1941. Pričevanja fotoreporterja. Ljubljana 2004, str. 136.

⁴ Konec leta 1940 so oblasti določile normative za izdelovanje t. i. enotnega oziroma ljudskega kruha. Tega se je smelo izdelovati iz 70% pšenične moke in 30% koruzne moke. V: Službeni list kraljevske banske uprave Dravske banovine, št. 100, 14. 12. 1940, str. 1021 in 1022. Prvi dan leta 1941 je ban Dravske banovine, dr. Marko Natlačen, izdal predpis, ki je veleval peko kruha iz 40% pšenične moke ter iz 60% koruzne moke.

⁵ Najvažnejši predpisi o prehrani v Ljubljanski pokrajini. Pokrajinski prehranjevalni zavod. Ljubljana, 1942, str. 41, Racioniranje kruha, krušne moke, testenin in riža. Na Spodnjem Štajerskem so osebe, starejše od 10 let, prejele tedensko 2,25 kg enotnega kruha. Konec leta 1941 je spremembo pri delitvi predstavljala nova starostna skupina (od 10 do 20 let). Ta je prejemale največ kruha, 10,4 kg mesečno. V: Bojan Himmelreich: Namesto žemlje črni kruh. Celje 2001, str. 189 in 199.

⁶ Makso Šnuderl: Dnevnik 1941-1945. V okupirani Ljubljani. Maribor 1993, str. 498.

vojno je izostal tudi redni dovoz krompirja v mesto in tako so ga ljudje lahko v znatno manjših količinah, kot je bilo sprva določeno, kupovali le enkrat mesečno: "Vsak mesec enkrat so pripeljali krompir. Ob štirih si moral vstati, če si hotel biti ob petih, ko je bilo konec policijske ure, pri barakah na tržnici, kjer so ga delili ... Ponavadi sem čakal za hišnimi vrati, da je na šentjakobu odbilo pet, potem sem se pognal v dir proti tržnici. Kup dirjajočih fantov in punc, stopicajočih starčic in možakarjev s cekarji in bisagami je bilo že na poti k tržnici. Če sem dobro tekkel in pametno prehiteval druge, sem bil v štirih minutah tam. A na trgu /.../ je stala pred vsako izmed treh barak že debela množica najmanj petstotih ljudi. Od kje so se vzeli? So prespali po vežah okoliških hiš? Ali pa so imeli nočne prepustnice? Ob šestih so šele začeli tehtati. Na vsako osebo je prišlo pol kilograma. /.../. Nisi mogel preveriti ne vage, ne prebirati ... čeprav je bilo vmes dosti gomoljev črnih, zmrznjenih, stolčenih, puhlih ali že v cvetju."⁷

Vsaj prvo leto vojne je drugačno podobo od trgovin oziroma stojnic z racioniranimi živili kazala ljubljanska glavna tržnica,⁸ ki je blago dobivala iz bližnje okolice ter Dolenjske in iz uvoza iz Italije, predvsem iz zaledja Trsta in Gorice. Ta podoba se je delno spremenila že po izolaciji Ljubljane z žico konec februarja 1942, povsem drugačna pa je postala, ko je zaradi vojnih razmer uvoz blaga vse večkrat izostal in so tržnico v glavnem zalagali le okoliški kmetje ter do božiča, ko jim je zmanjkalo robe, Trnovčanke in Krakovčanke: "Zelenjava pride samo domača na trg, uvožene nobene. Sadje - samo s težko mujo borovnice. Še fižola ne dobiš, če nimaš protekcije pri kakšni branjevki. Edino zelja in ohrovta je zaenkrat dovolj. Naši želodci so kakor vrt, samo zeleno plava notri, pomešano z makaroni v vsaki obliki."⁹ Stisko potrjuje tudi naslednji citat: "Vsak dan je na dnevnem redu prodaja kislega zelja, odnosno kisle repe. V sredo je bilo na trgu mnogo regrada /.../ mnogo svežih kopriv."¹⁰

Iz napisanega je razvidno, da so bile posledice obžičenja in vojne za Ljubljančane iz leta v leto hujše. Izbira blaga je bila čedalje manjša, količine tistega, ki so ga ljudje lahko kupili le z nakaznicami, pa so se tako rekoč iz meseca v mesec spreminjale - nižale, njegove cene pa višale: "V mesto ne pride noben živež in je zato silno težko dobiti živež. Cene so strašne."¹¹

Tabela št. 1: Racionirana živila na dan - količina in kalorije

Leto	Dnevna količina racioniranih živil	Kalorije
1941	358,8 g	1030,13
prva polovica 1943	246,5 g	771,66
konec 1943	246,2 g	766,81
začetek 1944	315,4 g	888,73
1945	230,2 g	674,85

⁷ Lojze Kovačič: Prišleki. Ljubljana 1984, str. 263.

⁸ Poleg glavnega oziroma Vodnikovega trga, ki je bil najbolj obiskan, sta v skromnejšem obsegu delovali tržnici v Šiški in v Mostah. Trg pri sv. Jakobu je v vojnih letih tako rekoč životartil; ob navadnih dnevih sta na tem trgu prodajali le po ena ali dve branjevki, nekoliko več se jih je zbralo le ob sobotah in tržnih dnevih.

⁹ Pismo, naslovljeno na Martino Pogačar, 20. 7. 1944, osebni arhiv avtorice.

¹⁰ Slovenec, 19. 4. 1945, str. 2, Vsakdanja Ljubljana. Živilski trg med tednom.

¹¹ Zgodovinski arhiv Ljubljana (dalje ZAL), fond LJU 439, Zbirka Ulčar, t. e. 2, ovoj 11, IV, Dnevnik Zorke Bartol, datum vpisa 31. 3. 1942.

Posledice nezadostne prehrane je izkazalo že tretje leto vojne, ki je zrcalilo slabo zdravstveno stanje Ljubljančanov. Predstavniki mestnega fizikata je v poročilu o zdravstvenih razmerah v Ljubljani v letu 1943 poročal o podhranjenosti mnogih otrok in mladostnikov in o tipičnih posledicah pomanjkanja pri odraslih. Izpostavil je hujšanje, slabokrvnost, živčno izčrpanost, neprestano utrujenost, oslABLJENO srce, kožne bolezni, neredno oziroma izostalo menstruacijo pri ženskah. Opazen pa je bil tudi porast tuberkuloze in smrti zaradi nje.¹² Žrtve te zahrbtnje bolezni so bile predvsem osebe, starejše od 60 let in otroci do 15. leta¹³: "V zadnjih letih so bolj naglo izčrpali svoje telesne sile (morda tudi duševne) ter so "dozoreli" hitreje. Socialne razmere se niso poslabšale tako zelo zaradi stanovanjske krize kakor zaradi sprememb v prehrani."¹⁴

Tabela št. 2: Število umrlih za tuberkulozo

Leto	Umrli
1938	84
1939	77
1940	62
1941	81
1942	130
1943	186
1944	237
1945	265

Zaradi pomanjkljive prehrane je bilo ogroženo predvsem zdravje nižjih nameščencev in delavcev, kar je pomenilo okoli 85% Ljubljančanov.¹⁵ Večina teh je lahko kupovala le osnovna racionirana živila, pri čemer se jim je mnogokrat zdela previsoka tudi cena izrednih dodatkov, ki so bili na voljo ob posebnih priložnostih, po navadi ob večjih praznikih.¹⁶

Poleg maloštevilnih ljubljanskih kmetov in polkmetov so bili le redki, ki zaradi pomanjkljive prehrane verjetno prva leta vojne z zdravjem niso imeli problemov, saj so si lahko privoščili nakupe na t. i. črnem ali svobodnem trgu.¹⁷ "Kar smo dobivali živil na karte, še zdaleč ni zadostovalo. Počasi sem morala začeti prodajati: servise, zlatnino, kristal, blago. Kokosovi tepihi iz predsobe so bili prodani v hotel Union. Prodati sem morala dragocen srebrni pribor, stensko uro in še in še."¹⁸ V prid trditvi, da so bili konec leta 1944 prav vsi prebivalci Ljubljane na pragu lakote, kaže dejstvo, da je predvsem zaradi vsesplošnega pomanjkanja klecnil celo

¹² Več o boleznih, ki jih je spodbudilo pomanjkanje hrane: Arhiv Republike Slovenije (dalje ARS), fond Mestni preskrbovalni urad Ljubljana (AS 1886), fasc. 66: Jahresbericht über die gesundheitliche Verhältnisse in Laibach 1943, str. 83sl.

¹³ Podatki o tem, da so vojne razmere in pomanjkanje najteže prenašali dojenčki in starejše osebe v: ZAL, fond LJU 708 Mesto Ljubljana, Mestni fizikat, t. e. 3, a. e. 19, Letno poročilo o zdravstvenih razmerah v Ljubljani 1943, str. 7.

¹⁴ Domovina in kmetski list, št. 19, 11. 5. 1944, str. 6, Je Ljubljana zdravo mesto?

¹⁵ ARS, fond Pokrajinski podporni zavod v Ljubljani (AS 1893), fasc. 86, I, T 50, št. 569/43-6, Die öffentlichen Küchen in Laibach.

¹⁶ O tem v Mojca Šorn: Življenje Ljubljančanov med drugo svetovno vojno. Ljubljana 2007, str. 185; prav tam in na str. 342 tudi o t. i. bolniških dodatkih.

¹⁷ S črnim trgovom so se ukvarjali moški in ženske, stari in mladi. V Mostah so npr. trije mladoletniki vlomili v več trgovin in naropano blago prodajali "pod roko". V: Slovenec, 6. 7. 1944, Vsakdanja Ljubljana po kronistovih zapiskih.

¹⁸ Mirjam Tozon: Rože in trnje. Moje življenje. Celje 2005, str. 183.

črni trg.¹⁹ Prebivalci Ljubljane, ki so svoje mesto imenovali kar Revnograd,²⁰ so se kritičnega položaja dobro zavedali in skrb kaj radi delili drug z drugim: "Kljub velikemu dogajanju v svetu bi se lahko reklo, da je poglobitna skrb Ljubljančanov uravnavana venomer v preskrbo z najvažnejšimi živilskimi potrebščinami. Okrog tega se sučejo vsi pogovori."²¹

Mnogi Ljubljančani so si poskušali pomagati sami. Pred lakoto, boleznijo, morda celo pred smrtjo so jih rešile njive in travniki, ki so zavzemali več kot polovico mestne površine.²²

K obdelavi teh površin so jih ves čas vojne spodbujale tudi oblasti in javna občila. Tisti, ki niso imeli lastne zemlje, so svoje vrtičkarske sposobnosti lahko preizkušali na najetih površinah. Za manj premožne in za družine z velikim številom družinskih članov pa je poskrbela mestna občina in jim brezplačno ali pa proti majhni odškodnini dala v najem njive, vrtove in tudi travnike. Najemnine so znašale okoli 100 lir mesečno, v glavnem še manj.²³

Želja po čim boljšem pridelku in trud za doseg le-tega pa nista bila vedno dovolj. Mestna občina je zato predvsem v zadnjih dveh letih vojne v vseh delih Ljubljane prirejela zelenjadarske tečaje, priskrbela je večje količine semen, sadik in umetnih gnojil. Ljubljančani so spoznali, da so bili krivični, ko so pred vojno oštevali kmeta: vse mu "samo zrasede, pa zahteva za to še denar". Prvi sadovi kmečkega dela so meščanom na obraz pričarali nasmeh in kaj radi so govorili: "Ta je pa domač! Sami smo ga pridelali!"²⁴ V mestu je bilo tudi več t. i. vojnih vrto, za katere je skrbela mestna vrtnarija, ki jih je obdelovala predvsem zato, da je z zelenjavo in krompirjem zalagala kuhinje mestnih socialnih ustanov.²⁵ Največji vojni vrt je bil Tivoli z 8000 m² obdelanih površin, na katerih so poleg krompirja gojili še oves. Na Kongresnem trgu so na 5000 m² gojili le krompir.²⁶ Priderek ni bil vedno najboljši, a nekateri so menili, da to niti ni edini namen vojnih vrto: "Če že Kongresni trg ne da posebno obilnega pridelka, je vsaj za dober zgled in za sodoben okras našemu mestu, ki se je letos še prav posebno potrudilo pri obdelavi plodne zemlje, kolikor je ima na razpolago."²⁷ Večji vojni vrto so bili tudi na Koleziji, v Mostah²⁸ in v Trnovem; širom po mestu pa je bilo razdrobljenih še več manjših. Zgledno so bili obdelani tudi nasadi pred Narodnim muzejem in Opero, za katere so skrbeli kar gledališčniki sami.

V smislu čim bolj kompleksne samopreskrbe so oblasti²⁹ in dve strokovni

¹⁹ O ostalih "krivcih" za to v ARS, fond Šef pokrajinske uprave v Ljubljani, Oddelek za trgovino, obrt in industrijo 1941-1945 (AS 202), fasc. 39, št. 613/4 in prav tam, fasc. 74, 4021/44, št. 613/5.

²⁰ Dnevnik družine Kogej, datum vpisa 29. 7. 1942, osebni arhiv avtorice.

²¹ Slovenski narod, 26. 2. 1945, str. 4, Ljubljana pred pomladjo.

²² Brez priključenih okoliških občin je Ljubljana leta 1939 glede na vrsto zemljišča izkazovala tako podobo: stavbišča so zavzemala 13 ha mestnega sveta, ceste in trgi 178 ha, vrtovi 29 ha, travniki 117 ha, njive 36 ha, gozdovi 37 ha itd. V: Trgovski list, 22. 12. 1939, str. 3, Ljubljana v številkah. O vrstah zemljišča: Anton Melik: Slovenija. Geografski opis. Ljubljana 1963.

²³ ZAL, fond LJU 489 Mesto Ljubljana. Splošna mestna registratura, Reg. I (dalje LJU 489), fasc. 2396, II A/13, str. 321-322.

²⁴ Slovenski dom, št. 158, 12. 7. 1941, str. 2, Ta je pa domač!

²⁵ ARS, fond Šef pokrajinske uprave v Ljubljani, Kmetijski oddelek 1941-1945 (AS 197), fasc. 16, št. 19, 459/44, I.

²⁶ ZAL, LJU 489, fasc. 2396, ovoj IIA/13, str. 419-421.

²⁷ Jutro, št. 90, 21. 4. 1945, str. 4, Iz Ljubljane. Kmetovanje sredi Ljubljane.

²⁸ ZAL, LJU 489, fasc. 2396, II A/13, str. 419-421.

²⁹ ARS, fond Banski svet Dravske banovine 1930-1941 (AS 77), f. 14, Poslovno poročilo Kmetijskega oddelka kraljevske banske uprave Dravske banovine za XII. redno zasedanje, str. 14.

društvi za pomoč rejcem, Mali gospodar in Žegoza - Železničarska (splošna) gospodarska zadruga v Ljubljani, spodbujali in podpirali tudi rejo malih živali. V ospredje je bila postavljena reja kuncev, leta 1943 jih je bilo v mestu kar 76.320, in kljub temu da so strokovnjaki svarili pred požrešnostjo kokoši, je bilo teh 55.872.³⁰ Koliko so te živali ljudem pomenile, sploh pred prazniki, ponazori ta zapis: "Naše ljube kokodajse, ki nas bodo za Veliko noč (seveda kurjerejce) založile s pirhi /.../, so pred prazniki pod stalnim in poostrenim nadzorstvom. Lastniki skrbno pazijo in zasledujejo sleherni korak svojih dragocenih pernatih rejenk. Bajе nekateri celo prenočujejo v kurnikih ali pa spe putke ponoči pod njihovimi posteljami, to pa zato, da uboge kokodajse ne bi prišle v nepoštene roke prijateljev brezplačne kurje pečenke, ki se zlasti pred velikimi prazniki kaj radi udejevtvujejo."³¹ Društvi sta spodbujali tudi rejo morskih prašičkov, golobov, ovc in koz, ki so jih v času vojne imenovali kar krave malega človeka.³²

Po osvoboditvi je komanda mesta Ljubljana zaradi vsesplošnega pomanjkanja, prometnih težav in tudi zaradi nizke proizvodnje v veljavi pustila sistem racionirane preskrbe. Ministrstvo za trgovino in preskrbo Narodne vlade Slovenije se je sicer trudilo, da bi čim prej in čim bolj povečalo zagotovljene obroke prehrane, vendar je racionirana preskrba krojila življenje Ljubljančanov vse do začetka leta 1948.³³ Kljub temu je moč trditi, da se je po drugi svetovni vojni gospodarski položaj stabiliziral hitreje kot po prvi: "Že danes - komaj nekaj mesecev po končani osvoboditvi je gospodarski položaj širokih ljudskih plasti neprimerno boljši in neprimerno bolj urejen, kot je bil leta po prvi svetovni vojni."³⁴ S tem se je verjetno strinjal tudi marsikateri Ljubljančan: "Pri nas je življenje že precej urejeno in bo vsak dan boljše."³⁵

Mojca Šorn

LJUBLJANA'S FOOD SUPPLY 1941-1945

S u m m a r y

In the first weeks of war, the citizens of Ljubljana found themselves in a difficult situation as far as their food supply was concerned. The new state border cut off Ljubljana's economic hinterlands in the north from the city, and the consequences of military operations also took their toll. Until June, when transport was renewed and the connections with the hinterlands were re-established, the citizens of Ljubljana had to survive on modest reserves. The authorities first rationed bread and flour, but soon the rationing or limiting of sale was extended to other basic provisions. From year to year, the consequences of war and city's isolation got increasingly harder for the people of Ljubljana: the amounts of goods, which they were only able to buy with certificates, decreased from month to month, while the prices went up. Already in the third year of war, the representative of the city's sanitation

³⁰ Slovenski dom, 21. 1. 1943, str. 2, V Ljubljani je 76.320 kunčjih repov.

³¹ Slovenski narod, 26. 3. 1945, str. 4, Ljubljana se pripravlja na Veliko noč.

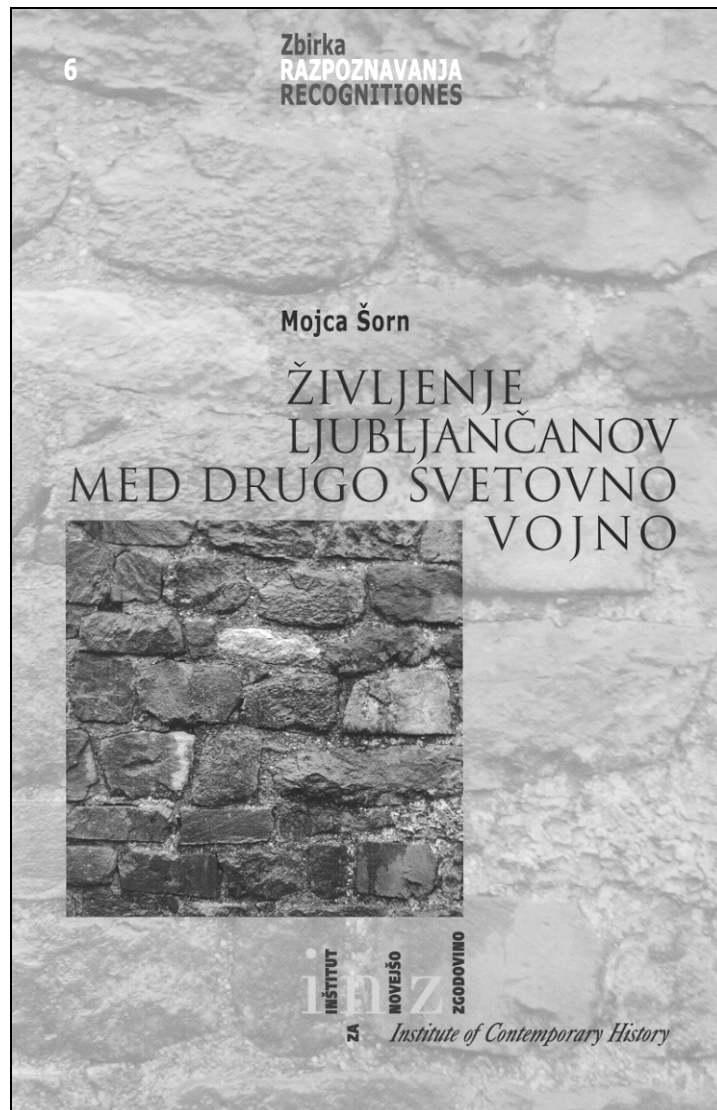
³² ARS, AS 77, f. 14, Poslovno poročilo Kmetijskega oddelka kraljevske banske uprave Dravske banovine za XII. redno zasedanje, str. 30.

³³ Produkcija se je stabilizirala šele konec štiridesetih let 20. stoletja, v začetku petdesetih let pa je začela naraščati. To je držalo za več držav, ki so bile vpletene v drugo svetovno vojno. Gl. Michele Fratianni, Franco Spinelli: A monetary history of Italy. Cambridge 1997, str. 158-190. O gospodarskih reformah v drugi polovici štiridesetih let 20. stoletja tudi: Hans-Ulrich Wehler: Deutsche Gesellschaftsgeschichte. Vom Beginn des Ersten Weltkriegs bis zur Gründung der beiden deutschen Staaten 1914-1949. München 2003, str. 971sl.

³⁴ ARS, fond Republiški sekretariat za notranje zadeve SRS (AS 1931), šk. 569, 13480-14039, Snoj Franc, XXIX-1, ovoj Sestavki-govori, št. 13508.

³⁵ Pismo, naslovljeno na Martino Pogačar, 1. 8. 1945, osebni arhiv avtorice.

authorities reported frequent malnutrition of children and youth and typical consequences of food shortage in adults, and he especially emphasized the rising number of tuberculosis patients and its increasing death toll. The health of lower classes and workers was especially endangered due to malnutrition, and that meant around 85% of Ljubljana's citizens. Many of them were saved from starvation, disease and perhaps even death by gardens and fields, which individual families could rent for modest fees. Besides personal gardens, the so-called wartime gardens were also taken care of by the municipality, and the produce of these went to the kitchens of the city's social institutions. In the efforts to ensure as complex a self-sufficiency as possible, the authorities and two expert societies for the assistance to breeders encouraged and supported the breeding of small animals, especially rabbits, guinea pigs, chickens, pigeons and goats. During the last months of the occupation, despite the efforts of the authorities and the will and resourcefulness of individuals, the people of the metropolis, who simply called their city Poorville, were starving.

499 strani, ilustrirano, 30 EUR